

ԳՐԱԽՕՍԱԿԱԼՆԵՐ

Գայիանէ Ամիրաղեան, Ութձայն Համակարգը Հայ Հոգեւոր Երգարուեստի Նոր Ջուղայի Կամ Հնդկահայոց Երգարուեստում, Երեւան, ՀՀ ԳԱԱ «Գիտութիւն» Հրատ., 2016, 529 էջ:

Հայ հոգեւոր երաժշտութիւնը համաշխարհային զանձարանում իր ուրոյն տեղն ունի ոչ միայն որպէս որոշակի մշակութային իրողութիւն, այլ նաեւ որպէս բարձրարժէք գեղագիտական երեսոյթ, որն ի սկզբանէ ծիսական-կիրառական գործառոյթ ունենալով՝ այժմ նաեւ համերգային դեր է ձեռք բերել:

Չարգանալով Ե.-ԺԵ. դարերում՝ հայ հոգեւոր երաժշտութիւնը շարունակում է կիրառուել մեր օրերում: Այսպէս, Ս. Պատարագի, Ժամերգութիւնների, եկեղեցական զանազան ծէների ընթացքում հնչող երաժշտական միաւորները, որոնք ներկայացնում են տարբեր սեռեր՝ շարականներ, սաղմոսներ, զանծեր, սրբասացութիւններ ու տարբեր երգասացութիւններ, ստեղծուել են միջնադարում: ԺԸ.-ԺԹ. դարերից ձեւաւորուել են հոգեւոր երգեցողութեան ճիւղեր²՝ Էջմիածնի, Կոստանդնուպոլսի, Վենետիկի Մխիթարեան Միաբանութեան, Երուսաղէմի եւ Նոր Ջուղայի կամ Հնդկահայոց: Այս հինգ ճիւղերը բխում են նոյն աղբիւրից, սակայն միեւնոյն ժամանակ դրանցից իւրաքանչիւրն ունի ինքնուրոյն նկարագիր եւ իւրայատուկ յատկանիշներ: Երգեցողութեան ճիւղերից իւրաքանչիւրն ինչպէս պատմամշակութային, այնպէս էլ գեղագիտական արժէք է ներկայացնում: Այսօրուայ դիրքերից երաժշտական միջնադարագիտութեան կարեւորագոյն խնդիրներից է համարում հինգ ճիւղերի համեմատական հետազոտութիւնը, ինչը կարող է ճանապարհի հարթել երաժշտական միջնադարագիտութեան մի շարք անյայտ փաստերի դուրս բերման ուղղութեամբ (մասնաւորապէս՝ խազագրութեան եւն.)³: Այս ճանապարհով, իմի բերելով նաեւ միջնադարեան երաժշտութեան տեսութեան եւ գեղագիտութեան առանձնայատկութիւնները, ինչին, մասնաւորապէս, ուշադրութիւն է դարձնում երաժշտագէտ Աննա Արեւշատեանը⁴, միջնադարեան երաժշտութեան հետազոտութիւնը կարող է յանգել նոր՝ անելի բարձր աստիճանների:

Հայ հոգեւոր երգեցողութեան Նոր Ջուղայի կամ Հնդկահայոց երգումքին է նուիրում երաժշտագէտ-միջնադարագէտ Գայիանէ Ամիրաղեանի Ութձայն Համակարգը Հայ Հոգեւոր Երգարուեստի Նոր Ջուղայի Կամ Հնդկահայոց Երգարուեստում գիրքը, որը լոյս է տեսել ՀՀ ԳԱԱ Արուեստի Ինստիտուտի գիտական խորհրդի երաշխաւորութեամբ:

Ժամանակակից յօրինողական արունստում նոյնպէս Աբգարի գրա-
ռումներին անդրադարձ է եղել: Այսպէս, Սեդրակ Երկանեանը երկծայն
երգչախմբի համար մշակել է հատուածներ, որոնք բազմիցս հնչել են
բեմից:

Քննարկուող մենագրութեան գլխաւոր հարցադրումներն ուղղուած են
հայ աւանդական երաժշտութեան հիմքում ընկած ութծայն համակարգի
գնահատմանը՝ խնդրոյ առարկայ երգուածքի կտրուածքով, նաեւ դրանց
համեմատութեանը ինչպէս միմեանց, այնպէս էլ՝ կենտրոնական համար-
ուող էջմիածնական երգուածքի հետ, որը գրառել է Նիկողայոս Թաշճեա-
նը (*Ձայնագրեալ Շարական Հոգետր Երգոց*, Վաղարշապատ, 1875 եւ
Ձայնագրեալ Երգեցողութիւնք Սրբոյ Պատարագի, Վաղարշապատ, 1874
եւ 1878):

Առաջին գլուխն անդրադառնում է պատմական հանգամանքների,
որոնք յանգեցրին Նոր Ջուղայի, ապա նաեւ՝ Հնդկաստանի, մասնատրա-
պէս՝ Կալկաթայի հայկական գաղթօջախների եւ Նոր Ջուղայի հոգետր
թեմի ձեւաւորմանը:

Համապատասխան աղբիւրների յղումներով եւ փաստերի վերլուծու-
թեամբ Ամիրաղեանը ներկայացնում է 1600ականների սկզբին Սիւնիքի
Նահանգի Երնջակ Գաւառի Ջուղա Գիւղի բնակիչների Սպահան տեղա-
փոխութիւնը եւ Նոր ու ամուր օջախի հիմնադրումը, որն, ունենալով ազ-
գային եւ մշակութային ամուր հիմքեր, դարեր շարունակ հաստատմօրէն
պահպանել է ազգային ու կրօնական նկարագիրը: Ճնշումների
արդիւնքում հայկական բնակչութիւնն արտագաղթել է տարբեր երկրներ,
այդ թում՝ Հնդկաստան, որի հայկական համայնքը նոյնպէս պատկանել է
Նոր Ջուղայի թեմին (յետագայում՝ Իրան-Հնդկաստանի թեմ):

Նոր Ջուղայի թեմը դեռեւս ԺԷ. դարում էջմիածնական եկեղեցական
երգեցողութեան ասանդոյթի կրողն է եղել, ինչպէս ենթադրում է
Ամիրաղեանը: Այնուհետեւ երգեցողութիւնը փոփոխութիւններ է կրել, եւ
արդէն ԺԸ.-ԺԹ. դարերում արտացոլել է ուրոյն դիմագիծ: ԺԹ. դարի
դրութեամբ նշուած երգեցողութեան դպրոցը անկման է վտանգուել: Այս
փուլում էլ ասպարէզում է յայտնուել Աբգարը, որի գործունէութիւնը
չափազանց կարեւոր դեր է կատարել երգուածքի գրառման, շրջանառման
եւ պահպանման ուղղութեամբ:

Աբգարը Նոր Ջուղայից սերող եւ Կալկաթայում հաստատուած յայտնի
գերդաստանից էր, որը առեւտրով զբաղուելով լրջօրէն աջակցում էր հայ
մշակոյթի զարգացմանը: Աբգարը սովորել է Անգլիայում եւ Գերմանիա-
յում, տիրապետել է անգլերէնին եւ ֆրանսերէնին, նաեւ ծանօթ է եղել
գրաբարին: Երոպայում կրթուելուց յետոյ վերադարձել է Կալկաթա եւ
նուիրուել հայ երաժշտութեանը՝ նպատակ ունենալով հաւաքել, համակար-
գել եկեղեցական երգեցողութիւնը եւ ձեւատրել երգեցողութեան միասնա-
կան ոճ: Այդ նպատակով նա գրառել եւ քառածայն մշակմամբ հրատա-

րակել է երգասացութիւնները: Արգարը շրջանառու է դարձրել Նոր Ջուլայի երգումաճը՝ դրանք ընդգրկելով եկեղեցական ծէսերում: Արգարի մահից յետոյ էլ, ինչպէս փաստերի հիման վրայ արձանագրում է Ամիրաղեանը, նրա գրառումները ասանդոյթի ուժով կիրառուել են՝ թէւս պարբերականութեան նօսրացմամբ: Այնուամենայնիւ, ժամանակի ընթացքում Մակար Եկմալեանի Պատարագն է Նոր Ջուլայի թեմի եկեղեցիներում դարձել առաջատար:

Արգարի հրատարակած ժողովածուներում ընդգրկուած է նաեւ հայերէն բնագրերի անգլերէն թարգմանութիւնը, ինչպէս նաեւ տեղեկութիւններ՝ ծէսի եւ կատարման կերպի մասին: Միեւնոյն ժամանակ, բազմաձայնեցման փորձը, որն առաջարկել է Արգարը, ըստ հետազօտողի, շահեկան չէ, քանի որ եւրոպական ներդաշնակումներն ու պարբերական տակտատրումը արհեստականութիւն են առաջ բերել⁸: Այդ պատճառով վերլուծութեան մեջ հեղինակը նորջուլայական շարականները դիտարկել է միաձայն տարբերակներով:

Գրքի երկրորդ գլխում քննութեան են առնուած Արգարի գրառումները՝ հայոց ութձայն համակարգի դիտանկիւնից: Նորջուլայական մեղեդիների քննարկման եւ համեմատական աշխատանքի շրջանակներում Ամիրաղեանը կարեւորում եւ վերլուծում է ծայնեղանակի հիմքում ընկած ծայնակարգի նկարագիրը, *ինչորոնացիոն* զարգացման առանձնայատկութիւնները, բնորոշ մեղեդիական դարձումաճները, ինչպէս նաեւ վանկաչափութիւնը:

Երրորդ գլուխը նուիրուած է նոյն երգումաճի՝ Ի. դարի երկրորդ կես-ԻԱ. դարի սկզբին իրականացուած ծայնագրութիւններին: Ամիրաղեանն այս ծայնագրութիւնները նոյնպէս քննարկում է ըստ ութձայն համակարգի բաղադրիչների, դրանք համեմատելով նախ՝ Արգարի ծայնագրութիւնների, ապա նաեւ՝ Էջմիածնի երգումաճի համապատասխան նմուշների հետ:

Ամիրաղեանը եզրակացնում է, որ քննարկուող երգումաճը, «*ճիւղատրուելով հոգեւոր երգեցողութեան կենտրոնական՝ Էջմիածնական ասանդոյթից, դարերի ընթացքում ձեռք է բերել ուրոյն նկարագիր՝ պահպանելով ժառանգական կապը մայր ասանդոյթի հետ*»⁹: Հեղինակը նաեւ առանձնայատուկ կարեւորում է Արգարի վաստակը, որը «*կենցաղավարման ոլորտից դուրս մղուած եւ մոռացութեան եզրին յայրնուած երգումաճի պահպանման պատմական առաքելութեամբ հանդէս եկաւ*»¹⁰:

Առանձնակի հետաքրքիր ու կարեւոր են գրքի եօթ յաւելումները: Հեղինակը ներկայացրել է արգարեան հրատարակութիւնների համեմատութիւնը, ապա՝ ութձայն համակարգի ծայնակարգային հնչիւնաշարերն ըստ Նոր Ջուլայի երգումաճի՝ գործառութային հնչիւնների նշումների ներառմամբ:

Երրորդ յաելուածում հետազօտողը դուրս է բերել բնորոշ մեղեդիական դարձուածքներ՝ ըստ Թաշճեանի, ապա՝ ըստ Արգարի գրառած շարականների: Այստեղ հետետղականօրէն եւ համակարգուած առանձնացրել է սկսող, հանգչող, յարաբերական ասարտի, վերջատրող եւ վերջին վերջատրող դարձուածքները՝ առանձնացնելով դրանց հիմնական կիրառական եւ սակաւ հանդիպող տարբերակները:

Եա մէկ յաելուած ներկայացնում է ծայնեղանակային առնչութիւն ունեցող թաշճեանական եւ արգարեանական համանուն շարականները: Այստեղ ընթերցողը համեմատութեան մեջ տեսանելիօրէն պատկերացնում է իւրաքանչիւրի նկարագիրը:

Հինգերորդ յաելուածում տեղ են գտել Արգարից յետոյ կատարուած ծայնագրութիւնները, որոնցում հանգամանօրէն նշուած են գրառման վայրը, երգասացը, գրառողը: Վեցերորդ յաելուածում հեղինակը ներկայացրել է Արգարի գրառումներում հանդիպող *ինչոննացիոն* թռչքները, որոնք երաժշտութեան նկարագիրը բնորոշող կարեւորագոյն բաղադրիչներից են: Վերջին յաելուածը քննարկուած շարականների ամբողջական ցանկն է:

Ամիրաղեանի հեղինակած այս մենագրութիւնը ոչ միայն հայ հոգետր երաժշտութեան որոշակի ճիւղի հետազօտութիւն է, այլեւ մեթոդաբանական հիմք, որն ուղեցոյցի դեր ունի այլ երգուածքներն ուսումնասիրող մասնագէտներին համար: Անելին, մշակուած վերլուծական մեթոդաբանութեան հիմքում Կոմիտաս Վարդապետի առաջ քաշած սկզբունքներն են, որոնք Վարդապետը ներկայացրել է իր ուսումնասիրութիւններում¹: Ներկայումս արդէն նման մեթոդական մօտեցումով հետազօտութիւններ են անց կացում հայ հոգետր երաժշտութեան Մխիթարեան², Արմաշի (Կ. Պոլսի երգուածքի ենթաճիւղ)³, Երուսաղէմի⁴ երգուածքներն ուսումնասիրելու ուղղութեամբ:

Ութմայն Համակարգը Հայ Հոգետր երգարունսրի Նոր Զուղայի Կամ Հնդկահայոց Երգարունսրում մենագրութիւնը հասցէագրուած է հայ հոգետր երաժշտութեան տեսական եւ պատմական հարցերով զբաղուող մասնագէտներին: Այն օգտակար է նաեւ հնդկահայ եւ իրանահայ գաղթօջախներով, առհասարակ՝ Սփիւռքի մշակոյթով հետաքրքրուողների համար:

ՏԱԹԵՒԻԿ ԾԱԽԿՈՒԼԵԱՆ
institute@komitasmuseum.am

ԾԱՆՕԹԱԳՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

¹ Նիկողոս Թահմիզեան, *Գրիգոր Նարեկացին եւ Հայ երաժշտութիւնը V-XV դդ.*, Երեւան, ՍՍՀ ԳԱ Հրատ., 1985:

² Նիկողոս Թահմիզեան, *Երաժշտութիւնը Հին եւ Միջնադարեան Հայաստանում*, Երեւան, «Սովետական Գրող» Հրատ., էջ 49:

- ³ Ինչդիրը փաստել են տարբեր հետազոտողներ, ինչպես՝ Գայիանե Ամիրաղեան, *Ութձայն Համակարգը Հայ Հոգեւոր Երգարունսփի Նոր Ջուղայի Կամ Հերկահայոց Երգուածքում*, Երեւան, ՀՀ ԳԱԱ «Գիտութիւն» Հրատ., 2016, էջ 11. նաեւ՝ Ն. Միսակեան, «Աձ եւ Աձ Դարձուածք Ձայնեղանակների Հիմնական Բնութագրերը Յարութեան Հարցնակարգերում (Արմաշական Աանդոյթ)», *Կոմիտասը եւ Աանդական Երաժշտական Մշակոյթը, Կոմիտասի Թանգարան-Ինստիտուտի Տարեգիրք, Հտր. Բ*, խմբ.՝ Տաթևիկ Շախկոյեան, Երեւան, Կոմիտասի Թանգարան-Ինստիտուտի Հրատ., 2016, էջ 211. նաեւ՝ Ա. Մարտիրոսեան, «Հայ Հոգեւոր Երգարունստի Երուաաղմեան Երգուածքը եւ Լեւոն Չիլինկիրեանի Գործունեութիւնը», *Կոմիտասը եւ Աանդական*, էջ 233:
- ⁴ Աննա Արեւշատեան, *Ձայնեղանակների Ուամունքը Միջնադարեան Հայաստանում*, Երեւան, ՀՀ ԳԱԱ «Գիտութիւն» Հրատ., 2013:
- ⁵ Գայիանե Ամիրաղեան, «Նոր Ջուղայի Պատարագի Երգասացութիւնների Կոմիտասեան Մշակման Սկզբունքները (Ըստ Կոմիտասի Արխիվ Նիւթերի)», *«Մանրուամ» Միջազգային Երաժշտագիտական Ժողովածու*, Հտր. Դ., պատ. խմբ. եւ կազմ.՝ Աննա Արեւշատեան, Երեւան, «Աստղիկ», 2013, էջ 287-298:
- ⁶ Ռոբերտ Աթայեան, «Նախարան», *Կոմիտաս, Երկերի Ժողովածու*, Հտր. 8, խմբ.՝ Ռոբերտ Աթայեան, Գէորգ Գեղակեան, Դ. Դերոյեան, Երեւան, ՀՀ ԳԱԱ «Գիտութիւն» Հրատ., էջ 13:
- ⁷ Կոմիտաս, *Երկերի Ժողովածու*, էջ 100-113:
- ⁸ Գայիանե Ամիրաղեան, *Ութձայն Համակարգը Հայ Հոգեւոր Երգարունսփի*, էջ 41:
- ⁹ Նոյն, էջ 355:
- ¹⁰ Նոյն:
- ¹¹ Komitas Wardapet Keworkian, *Die Armenische Kirchenmusik: Das Achttonsystem der Armenier*, Կոմիտաս Վարդապետ, *Ուսումնասիրութիւններ եւ յօդուածներ*, գիրք Բ, աշխատասիրութեամբ Մարինե Մուշեղեանի, Երեւան, Սարգիս Խաչենց-Փրինթինֆօ, 2007, էջ 7-25, յօդուածի թարգմանութիւնը՝ էջ 26-44:
- ¹² Լիլիթ Յարութեան, «Ութձայն Համակարգը Հայ Շարականերգութեան Միութարեան Աանդոյթի Սկտուածքներում», *Կոմիտասը եւ Միջնադարեան Երաժշտական Մշակոյթը, Կոմիտասի Թանգարան-Ինստիտուտի Տարեգիրք, Հտր. Ա.*, խմբ.՝ Տ. Շախկոյեան, 2016, էջ 250-261:
- ¹³ Ն. Միսակեան, «Ութձայն Համակարգի Դիտարկումներ Ըստ Մաշտոցեան Մատենադարանի Արմաշական Երկու Ձեռագրերի», *Կոմիտասը եւ Միջնադարեան Երաժշտական Մշակոյթը, Կոմիտասի Թանգարան-Ինստիտուտի Տարեգիրք, Հտր. Ա.*, էջ 262-281:
- ¹⁴ Մասնատրապէս, խնդրով զբաղում է երաժշտագէտ Ա. Մարտիրոսեանը (Կոմիտասի Թանգարան-Ինստիտուտ):